

Rogowska-Cybulska, Ewa

**Charakterystyka gramatyczna gwary wsi
Wagi w powiecie łomżyńskim : (z dodatkiem
tekstów gwarowych)**

"Studia Łomżyńskie", 18, 2007, s. [231]-252

Zdigitalizowano w ramach projektu pn. Budowa platformy "Podlaskie Czasopisma Regionalne", dofinansowanego z programu „Społeczna odpowiedzialność nauki” Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego (umowa SONB/SP/465121/2020).

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Udostępniono do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

EWA ROGOWSKA-CYBULSKA (Gdańsk)

Charakterystyka gramatyczna gwary wsi Wagi w powiecie łomżyńskim (z dodatkiem tekstów gwarowych)

Wieś Wagi-Gnaty (urzędowo już tylko Wagi) leży około 30 km na północ od Łomży, nad strugą Gręską, dopływem Wissy (w gwarze zwanej *Wysą*). Pod względem geograficznym jest to skraj Wysoczyzny Kolneńskiej, odległy o kilka kilometrów od położonej na wschód Kotliny Biebrzańskiej. Pod względem administracyjnym Wagi należą obecnie do gminy Przytuły w powiecie łomżyńskim województwa podlaskiego. W okresie I Rzeczypospolitej wsie Wagi i Gnaty należały do powiatu radziłowskiego ziemi wiskiej województwa mazowieckiego¹.

Wieś Wagi została założona przed 1469 r. przez potomków Wawrzyńca Wagi herbu Prus², który pochodził z Prus lub Jaćwieży³. Nazwa *Wagi* jest rodowa, a antroponim *Waga* bywa łączony z litewskimi wyrazami *waga* 'bruzda, koryto rzeki, zagon' i *vanga* 'pole, rola', z pruskim słowem *vangus* 'dąbrowa, las w części uprawiany rolniczo' oraz nazwą krainy *Wange* na dawnej Jaćwieży⁴. Nazwa *Wagi*, podobnie jak inne nazwy pobliskich miejscowości o bałtyckich rdzeniach, np. *Barwiki*, *Gardoty*, *Guty*, *Kaimy*, *Ramoty*, bywa przywoływana w kontekście zagadnienia pierwotności bałtyckiego substratu etnicznego na Wysoczyźnie Kolneńskiej we

¹ A. Wolff, *Ziemia łomżyńska w średniowieczu*, wstęp i oprac. E. Kowalczyk, Łomża 1988, ryc. 2.

² J. Wiśniewski, *Ród Wagów*, [w:] *Rodzina Wagów w kulturze polskiej*, red. W. Grębecka, Warszawa 1974, s. 11.

³ J. Wiśniewski, *Rys dziejów osadnictwa na wschodnim Mazowszu*, „Literatura Ludowa” nr 4-6: *Ziemia Łomżyńska i Wiska*, Warszawa 1962, s. 16.

⁴ J. Wiśniewski, *Ród Wagów*, dz. cyt., s. 9.

wczesnym średniowieczu. Według najnowszych interpretacji⁵ nazwy te pochodzą dopiero z okresu XIV–XV-wiecznej kolonizacji tych obszarów przez przybyszów z południowo-zachodniego Mazowsza, wśród których byli również zbiegli tam wcześniej potomkowie Prusów i Jaćwingów⁶. Jednym z nich był najprawdopodobniej Wawrzyniec Waga herbu Prus⁷, który w ziemi wiskiej osiedlił się najpóźniej w 1438 r., z tego bowiem roku pochodzą dokumenty poświadczające zawierane tu przez niego transakcje handlowe⁸. Inne dokumenty dowodzą, że wieś Wagi, którą założył Wawrzyniec Waga lub jego spadkobiercy, będący również właścicielami wsi Górki-Szewkowo, istniała już w 1469 r. „Wagowie mieszkający w obu tych wsiach przyjęli nazwisko Waga-Górski, a nawet niektórzy z nich używali tylko nazwiska Górski”⁹. Nazwisko *Waga* w Wagach i ich okolicy już nie występuje, występuje natomiast w Wagach nazwisko *Górski*, co może być dowodem istniejącej tu ciągłości osadniczej.

Wieś Gnaty założyli w 1468 r. Gnatowscy z Gręski (na 2 włókach koło granicy wsi Supy). Wieś ta później połączyła się z Wagami¹⁰. Pozostałością odrębności wsi Gnaty jest powszechnie używana w Wagach nazwa *pole na Gnatach* ‘obszar pól w pobliżu granicy Wag i Sup’, zbudowana według schematu zawierającego tylko nazwy wsi, np. *pole na Wagach*, *pole na Supach*.

Dalsza historia Wag-Gnat wiąże się ściśle z historią ziemi wiskiej. Do XVI wieku była ona, podobnie jak i sąsiadująca z nią ziemia łomżyńska, obszarem intensywnego rozwoju gospodarczego¹¹. Wyjątkowo dotkliwie przeżyła natomiast okres potopu szwedzkiego¹², w wyniku którego średnia gęstość zaludnienia spadła tu z ok. 15–20 osób/km² do ok. 5 osób/km². Pamięć tych wydarzeń żywa jest również w ludowych opowieściach i nazwach: pola *Na Śfedax* w graniczącym z Wagami Chrostowie i wczesnośredniowiecznego grodziska *Śfecki Okop* (*Szwedzki Okop*) w pobliskich Pieńkach-Grodzisku (w gwarze zwanych *Pieńkami Okopnymi*). Po raz drugi wielka historia wkroczyła na te tereny dopiero w XX wieku. W obu wojnach światowych Wagi znajdowały się przez pewien czas na linii frontu, wszyscy mieszkańcy byli ewakuowani, a zabudowania zostały całkowicie zniszczone. Obecnie Wagi składają się z trzynastu gospodarstw. Mieszka w nich około 100 osób. Jedynym obiektem publicznym jest tu Szkoła Podstawowa im. Jakuba Wagi, do której uczęszczają również dzieci z sąsiednich wiosek.

⁵ E. Kowalczyk, *O tzw. pruskich nazwach miejscowych na Wysoczyźnie Kolneńskiej*, s. 107–116.

⁶ J. Wiśniewski, *Rys dziejów osadnictwa na wschodnim Mazowszu*, dz. cyt., s. 19.

⁷ J. Wiśniewski, *Ród Wagów*, dz. cyt., s. 10.

⁸ W tym właśnie roku „wziął w zastaw za 5 kop gr włókę w Jarnutach od dzieci Mrocza z Jarnut: Macieja, Mikołaja, Jana, Czantora, Pawła, Katarzyny i Anny, a właśnie według tradycji zanotowanej przez Niesieckiego na początku XVIII wieku Wagowie mieli pochodzić z Jarnut” – J. Wiśniewski, *Ród Wagów*, dz. cyt., s. 10.

⁹ *Ibid.*, s. 11.

¹⁰ Cz. Brodzicki, *Początki osadnictwa Wizny i ziemi wiskiej na tle wydarzeń historycznych w tym regionie Polski (do 1529 roku)*, Warszawa 1994, s. 241.

¹¹ *Ibid.*, passim.

¹² D. Godlewska, *Z dziejów Ziemi Łomżyńskiej i Wiskiej*, „Literatura Ludowa”, R. 6, Warszawa 1962, nr 4–6, s. 24.

Pod względem historycznym, etnograficznym i językowym gwara wsi Wagi należy do gwar łomżyńskich. Łomżyńskie zostało wyodrębnione przez Oskara Kolberga i Zygmunta Glogera jako obszar obejmujący „na Mazowszu dawne ziemie: Łomżyńską i Wizką oraz część Podlasia”¹³. Stanowi ono najbardziej na północny wschód wysuniętą część Mazowsza dalszego, przez Kolberga zwanego starym. Gwary łomżyńskie sąsiadują zatem w większości z gwarami nie należącymi do Mazowsza właściwego: od północy – z gwarami mazurskimi, od wschodu – z gwarami podlaskimi, od zachodu – z gwarami kurpiowskimi, a tylko od południa – z południowo-wschodnimi gwarami dalszego Mazowsza. Peryferyjne położenie, które zawdzięcza ten obszar sąsiedztwu Biebrzy (otoczonej największymi w Europie bagnami, stanowiącej naturalną granicę osadniczą, a później polityczną: między ziemiami krzyżacko-pruskimi a Wielkim Księstwem Litewskim¹⁴, Mazowszem i Podlasiem, Koroną i Litwą, Królestwem Polskim i Rosją), sprawiło, że jego gwara, zwłaszcza w warstwie leksykalnej, uważana jest za najbardziej archaiczną z gwar mazowieckich¹⁵.

Gwary łomżyńskie należą jednak do stosunkowo słabo zbadanych gwar mazowieckich, mimo że to właśnie one mają najstarszą spośród regionów Polski północno-wschodniej tradycję badań dialektologicznych¹⁶. W kontekście gwary wsi Wagi-Gnaty interesującym zbiegiem okoliczności jest fakt, że badania dialektologiczne gwar mazowieckich zapoczątkował – jak informuje Mieczysław Karaś¹⁷ – „Abecadłowy spis wyrazów ludowego języka okolic Łomży, Wizny i przyległych”¹⁸, opublikowany anonimowo w „Bibliotece Warszawskiej” już w 1860 r., a jako autora tego kilkunastostronnicowego słowniczka wymienia się bądź Jakuba Wałę, autora „Flory polskiej”¹⁹, bądź – częściej – jego brata, Antoniego Wałę, znanego wówczas entomologa, redaktora „Biblioteki Warszawskiej”²⁰, będących potomkami Wawrzyńca Wagi, założyciela wsi Wagi-Gnaty, ale niezwiązanych już z tą wsią²¹ (urodzili się w Grabowie odległym od Wagi o około 20 km). Nie jest wykluczone, że obaj bracia przy publikowaniu „Abecadłowego spisu...” ze sobą jakoś współpracowali, jak to było w wypadku przypisania przez Antoniego Jakubo-

¹³ O. Kolberg, *Mazowsze. Obraz etnograficzny, cz. V: Mazowsze Stare, Mazury, Podlasie*. Kraków 1890, reedycja fotootfsetowa, [w:] tegoż, *Dzieła wszystkie*, t. 28, Warszawa 1964, s. 3.

¹⁴ J. Wiśniewski, *Początek i rozwój nowego osadnictwa w ziemi łomżyńskiej w końcu XIV i w XV wieku*, „Studia Łomżyńskie”, t. I, red. J. Babicz, Warszawa 1989, s. 19.

¹⁵ A. Kowalska, *Podziały językowe Mazowsza na tle podziałów pozajęzykowych*, Warszawa 1991, s. 91–92; też: *Północno-wschodnio-mazowieckie archaizmy fonetyczne na tle dziejów osadniczych*, „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językowego”, t. XLVII/XLVIII, 1992, s. 125–137.

¹⁶ J. Chłudzinińska-Świąteczka, *Uwagi o gwarze łomżyńskiej*, „Literatura Ludowa”, t. VI, Warszawa 1962, nr 4–6, s. 49 i n.

¹⁷ M. Karaś, *Z historii badań nad słownictwem gwarowym*, „Język Polski” XLI, s. 5.

¹⁸ *Abecadłowy spis wyrazów ludowego języka w okolicach Łomży, Wizny i przyległych*, „Biblioteka Warszawska”, 1860, t. 2, s. 748–760.

¹⁹ B. Falińska, *Badania leksykalno-słotowotwórcze w Polsce północno-wschodniej*, [w:] *Polszczyzna północno-wschodnia. Metodologia badań językowych*, Wrocław 1989, s. 7.

²⁰ K. Kowalska, *Antoni Waga i jego związek z ziemią łomżyńską (1799–1890)*, [w:] *Rodzina Wagów w kulturze polskiej*, red. W. Grębecka, Warszawa 1974, s. 93.

²¹ J. Wiśniewski, *Ród Wagów*, dz. cyt., s. 7–15.

wi odkrycia rośliny *Linnea borealis* w lasach rodzinnego Grabowa²². Publikacja ta zawierała opis nieco ponad dwustu wyrazów gwarowych (w tym kilkudziesięciu niezarejestrowanych w słowniku Lindego), np. „czupień, czupnia (Mazurzy wymawiają *cupień*) – ‘wierzchołek’, w *samym cupniu* (s. 750); *chojniak* „(od *choina* czyli sosnina), mała młoda sosna” (s. 750), *ciupka* „pokrzywa żegawka (*Urtica urens*)” (s. 750), *galak* „*subst. m.* od goły, sosna w tym wzroście, że zdatna już jest na krokieć” (s. 751), *jegla* „jeglija, jodła” (s. 752), *szczwoł* „wszelka baldaszkowa roślina dzika” (s. 758).

Pionierski zbiorek Wagi (Wagów?) nie znalazł w drugiej połowie XIX w. i w pierwszej połowie XX w. – a więc w okresie, gdy tempo zaniku gwary było znacznie wolniejsze niż współcześnie – godnych kontynuatorów. Oskar Kolberg, opisujący Łomżyńskie w V tomie „Mazowsza”, gwarze tego regionu poświęcił stosunkowo niewiele uwagi²³, odnotowując jedynie kilka jej – niezbyt zresztą charakterystycznych – cech fonetycznych²⁴. Nieco większą wartość mają wyrazy gwarowe wymieniane przez niego jako ludowe nazwy desygnatów interesujących z etnograficznego punktu widzenia, umieszczone w rozdziałach „Ubiór”, „Pokarmy i napoje”, „Wieś. Chata. Sprzęty” oraz „Rola. Praca i przemysł”²⁵. Głównie na słowniczku Wagów opierają się też – na pierwszy rzut oka dość liczne – informacje leksykalne zawarte w „Słowniku gwar polskich” Jana Karłowicza.

Badania gwar łomżyńskich uległy znaczącej intensyfikacji w 2. połowie XX w. Pierwsze systematyczne opisy właściwości gwar łomżyńskich, a więc pośrednio i cech gwary wsi Wagi, zawierają prace dialektologiczne poświęcone całemu Mazowszu, zwłaszcza studia fonetyczne²⁶ i monografia fleksyjna²⁷. Bogaty materiał leksykalny m.in. z Łomżyńskiego, a więc i z okolic Wag, gromadzą natomiast mazowieckie atlasy językowe: 10-tomowy „Atlas gwar mazowieckich”²⁸

²² J. Mowszowicz, *Jakub Waga jako botanik*, [w:] *Rodzina Wagów w kulturze...*, dz. cyt., s. 66.

²³ Cechy gwar mazowieckich uwzględnione przez Oskara Kolberga w materiałach wydanych w części VI i VII *Mazowsza* zanalizował T. Zdancewicz, *Wstęp*, [w:] O. Kolberg, *Dziela wszystkie*, t. 41. *Mazowsze*, cz. VI, Kraków 1969, s. XLV–LXVIII. Por. też H. Sędziak, *Gwara ziemi łomżyńskiej. jej historia i współczesność*, „Studia Łomżyńskie”, t. V, red. M. Gnatowski, Warszawa 1995, s. 209–212.

²⁴ „Do pewnych właściwości które gwarę tę w wielu miejscowościach charakteryzują, należy i zmiękczenie pewnych głosek (które nam się słyszeć zdarzało już-to w Łomży i Zambrowie, już i w Augustowie). I tak, mówiono tu: *gięś* = gęś, *gięsty* = gęsty; *gorojncy* = gorący; *mojndry* = mądry, *wojńsi* = wąski, *wejnldlina* = wędlina i t. d. A znów inni przeciwnie: *swiat* = świat; *swenty* v. *swanty* = święty i t. p. // Nie rzadko też słyszeć tu można: *patrzam*, *patrzę*; *trzam*, *trę*; *strzeń* v. *stryzeń*, rdzeń (w drzewie, wrzodzie); *odelga*, *odwilż*.” – O. Kolberg, *Mazowsze. Obraz etnograficzny*, cz. V, [w:] tegoż, *Dziela wszystkie*, t. 28, Warszawa 1964, s. 35.

²⁵ Tamże, s. 37–62.

²⁶ H. Friedrich, *Studia nad nosowością w gwarach Mazowsza*, Warszawa 1937; A. Basara, *Studia nad wokalizmem w gwarach Mazowsza (Samogłoski ustne)*, Wrocław 1965; H. Zduńska, *Studia nad fonetyką gwar mazowieckich. Konsonantyzm*, Wrocław 1965.

²⁷ M. Grad-Mucowa, *Fleksja rzeczowników w gwarach Mazowsza*, Warszawa 1970.

²⁸ H. Horodyska-Gadkowska, A. Strzyżewska-Zaremba, *Atlas gwar mazowieckich*, t. I, Wrocław 1971; A. Kowska, A. Strzyżewska-Zaremba, t. II, Wrocław 1973 i n. Atlas ten obejmuje 450 map, na których przedstawiono – opracowane pod względem leksykalno-słowotwórczym – wyrazy związane z hodowlą, tkactwem, transportem i komunikacją, budownictwem, rolnictwem, przygotowywaniem pokarmów, odzieżą, zwierzętami, rybami, roślinnością, medycyną ludową, higieną, częściami ciała, cechami osobowymi i zawodami.

i 2-tomowe „Zróżnicowanie słowotwórcze gwar Mazowsza i Podlasia”²⁹. Słownictwo gwarowe zebrane podczas opracowywania tych atlasów stało się też podstawą kilku szczegółowych omówień leksyki Mazowsza³⁰. Swoistym podsumowaniem tych badań jest książka Anny Kowalskiej pt. „Podziały językowe Mazowsza na tle podziałów pozajęzykowych”³¹. Problematyki leksykalno-frazeologicznej dotyczą również liczne drobne prace oparte na samodzielnych badaniach terenowych autorów³².

Monografie i artykuły poświęcone wyłącznie gwarom łomżyńskim pochodzą w zasadzie dopiero z końca XX w. i początku XXI w. Ogólną charakterystykę gwar łomżyńskich zawierają: wcześniejszy niewielki artykuł Jadwigi Chludzińskiej-Świąteczkiej pt. „Uwagi o gwarze łomżyńskiej”³³ oraz obszerniejszy artykuł Henryki Sędziak pt. „Gwara ziemi łomżyńskiej, jej historia i współczesność”³⁴. Jadwiga Chludzińska-Świąteczka wymienia niektóre cechy fonetyczne gwary łomżyńskiej oraz wybrane zjawiska słowotwórcze (zwłaszcza sposoby tworzenia nazw synów i córek). Henryka Sędziak przedstawia historię ziem, na których funkcjonuje gwara łomżyńska, historię badań nad tymi gwarami oraz ich cechy fonetyczne, słowotwórcze, fleksyjne, składniowe i leksykalne.

²⁹ A. Kowalska, *Zróżnicowanie słowotwórcze gwar Mazowsza i Podlasia*. Rzeczownik, t. 1, Wrocław 1975; t. 2 Wrocław 1979. Atlas ten zawiera 200 map, które ukazują zasięgi wyrazów odnoszących się do tego samego desygnatu, lecz o różnej budowie słowotwórczej, a także geograficzne rozmieszczenie niektórych specyficznych dla tego obszaru typów słowotwórczych.

³⁰ M.in. M. Krasowska, *Z badań nad nazwaniami sprzętów domowych w gwarach północno-wschodniej Polski*, [w:] *Polszczyzna północno-wschodnia. Metodologia badań językowych*, Wrocław 1989, s. 47–62; A. Kowalska, *Z badań nad mazowieckim słownictwem ekspresywnym (nazwy człowieka, który sepleni)*, [w:] *Polszczyzna północno-wschodnia. Metodologia badań językowych*, Wrocław 1989, s. 33–45; też: *Archaizmy słownikowe w gwarach mazowieckich*, [w:] *Polszczyzna Mazowsza i Podlasia. Różnice w mowie pokoleń*, Łomża – Warszawa 1993, s. 43–57; też: *Geograficzne i funkcjonalne zróżnicowanie formacji z sufiksem -ek w gwarach mazowiecko-podlaskich*, [w:] *Studia nad gwarami Białostocczyzny. Morfologia i słownictwo*, Warszawa, s. 9–24; też: *Mazowieckie archaizmy semantyczne na tle polszczyzny ogólnej*, „Poradnik Językowy”, s. 14–22.

³¹ A. Kowalska, *Podziały językowe Mazowsza na tle podziałów pozajęzykowych*, Warszawa 1991. Por. też też: *Północno-wschodnio-mazowieckie archaizmy fonetyczne na tle dziejów osadniczych*, „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego”, z. XLVII–XLVIII, 1992, s. 125–137.

³² M.in. B. Falińska, *Wyrażenia porównawcze (JEST) BIAŁY JAK... (JEST) GRUBY JAK... (na materiale z Mazowsza i Podlasia)*, [w:] *Polszczyzna Mazowsza i Podlasia. Kultura języka i regionalizmy*, Łomża – Warszawa 1993, s. 129–169; też: *Wyrażenia porównawcze typu (JEST) DOBRY JAK... (na materiale z Mazowsza i Podlasia)*, [w:] *Polszczyzna Mazowsza i Podlasia. Różnice w mowie pokoleń*, Łomża – Warszawa 1993, s. 137–174; też: *Ginące słowa i znaczenia w gwarach mazowiecko-podlaskich*, [w:] *Polszczyzna Mazowsza i Podlasia, cz. III: Śladami Kolberga i Glogera po ziemi łomżyńskiej*, Łomża 1997, s. 11–17; J. Chludzińska-Świąteczka, *O niektórych naleciałościach w mowie mieszkańców Łomży okresu „wyzwolenia”*, [w:] *Polszczyzna Mazowsza i Podlasia. Kultura języka i regionalizmy*, Łomża – Warszawa 1993, s. 23–33; I. Grabowiecka, *Czasowniki odnoszące się do głosu ptaków – badania w dorzeczu Bugu, Biebrzy i Narwi*, [w:] *Polszczyzna Mazowsza i Podlasia, cz. III: Śladami Kolberga i Glogera po ziemi łomżyńskiej*, Łomża 1997, s. 57–68.

³³ J. Chludzińska-Świąteczka, dz. cyt., s. 49–52.

³⁴ Sędziak H., *Gwara ziemi łomżyńskiej, jej historia i współczesność*, dz. cyt., s. 201–223.

Osobne miejsce w badaniach nad gwarą łomżyńską zajmują trzy tomy łomżyńskich tekstów gwarowych, zebranych pod kierunkiem Henryki Sędziak³⁵.

W zakresie opracowań szczegółowych gwar łomżyńskich najlepiej zbadana jest problematyka syntaktyczna – dzięki książkom Henryki Sędziak o składni czasowników mówienia³⁶, czasowników ruchu³⁷ i łomżyńskich tekstów gwarowych³⁸ oraz artykułom na temat wybranych zagadnień składniowych autorstwa Henryki Sędziak³⁹, Barbary Bartnickiej⁴⁰, Małgorzaty Frąckiewicz⁴¹, Danuty Bamburek⁴², Anny Niedźwiedzkiej⁴³, Anny Śledź⁴⁴, Anety Wojdeckiej⁴⁵ i Elżbiety Zalewskiej⁴⁶. Bogatym dorobkiem wyróżnia się również leksykologia gwar łomżyńskich, zagadnień leksykalno-słowotwórczych dotyczą bowiem: monografia językowego obrazu życia i kultury mieszkańców dawnej wsi łomżyńskiej autorstwa Doroty Czyż⁴⁷,

³⁵ H. Sędziak, *Łomżyńskie teksty gwarowe*, Łomża–Kielce 1996; H. Sędziak, M. Frąckiewicz, *Łomżyńskie teksty gwarowe*, cz. 2, Łomża 1999; H. Sędziak, D. Cybulska, *Łomżyńskie teksty gwarowe*, cz. 3, Łomża 2006.

³⁶ H. Sędziak, *Semantyka i składnia czasowników mówienia w gwarze łomżyńskiej*, Łomża 1992; też, *Struktura semantyczna i składniowa czasowników z komponentem 'mówić' (na materiale gwary łomżyńskiej)*, Warszawa 1995.

³⁷ H. Sędziak, *Czasowniki ruchu w gwarze łomżyńskiej i we współczesnej polszczyźnie literackiej. Studium porównawcze*, Łomża 1993.

³⁸ H. Sędziak, *Składnia łomżyńskich tekstów gwarowych*, Łomża 1998.

³⁹ H. Sędziak, *Czasowniki ruchu w gwarze łomżyńskiej i współczesnej polszczyźnie literackiej*, „Studia Łomżyńskie”, t. IV, pod red. M. Gnatowskiego, Warszawa 1993, s. 227–243; też, *Łączliwość czasowników ruchu z określeniami czasu*, [w:] *Polszczyzna północno-wschodnia. Metodologia badań językowych*, Wrocław 1989, s. 63–85; też, *Łączliwość składniowa czasowników mówienia z dopełnieniami w „Łomżyńskich tekstach gwarowych”*, [w:] *Polszczyzna Mazowska i Podlasia*, cz. V: *Frazeologia i składnia polszczyzny mówionej*, pod red. H. Sędziak, Łomża 2001, s. 33–41; też, *Sposoby wyrażania orzeczeń w polszczyźnie mówionej (na materiale gwary łomżyńskiej)*, [w:] *Polszczyzna Mazowska i Podlasia*, cz. III: *Śladami Kolberga i Glogera po ziemi łomżyńskiej*, Łomża 1997, s. 127–134; też, *Wybrane właściwości składni polszczyzny mówionej (na materiale gwary łomżyńskiej)*, „Studia Łomżyńskie”, t. VII, pod red. M. Gnatowskiego, Łomża 1996, s. 331–240.

⁴⁰ B. Bartnicka, *Parenteza w „Łomżyńskich tekstach gwarowych”*, [w:] *Polszczyzna Mazowska i Podlasia*, cz. III: *Śladami Kolberga i Glogera po ziemi łomżyńskiej*, Łomża 1997, s. 111–119.

⁴¹ M. Frąckiewicz, *Cechy semantyczne i składniowe czasowników myślenia w łomżyńskich tekstach gwarowych. Podsumowanie*, [w:] *Polszczyzna Mazowska i Podlasia*, cz. VIII: *Antroponimia i toponimia Mazowska i Podlasia*, pod red. H. Sędziak, Łomża 2004, s. 203–212.

⁴² D. Bamburek, *Charakterystyka składniowa wybranych cech języka mówionego dawnych mieszkańców woj. łomżyńskiego przybyłych na Mazury*, [w:] *Polszczyzna Mazowska i Podlasia*, cz. VI: *Słownictwo i frazeologia polszczyzny mówionej*, pod red. H. Sędziak, Łomża 2002, s. 107–118.

⁴³ A. Niedźwiedzka, *Wybrane konstrukcje składniowe z bezokolicznikiem w łomżyńskich tekstach gwarowych*, [w:] *Polszczyzna Mazowska i Podlasia*, cz. V: *Frazeologia i składnia polszczyzny mówionej*, pod red. H. Sędziak, Łomża 2001, s. 113–125.

⁴⁴ A. Śledź, *Przerywnik panie w „Łomżyńskich tekstach gwarowych”*, [w:] *Polszczyzna Mazowska i Podlasia*, cz. VI: *Słownictwo i frazeologia polszczyzny mówionej*, pod red. H. Sędziak, Łomża 2002, s. 181–186.

⁴⁵ A. Wojdecka, *Składnia wypowiedzi pojedynczych w „Łomżyńskich tekstach gwarowych”*, [w:] *Polszczyzna Mazowska i Podlasia*, cz. III: *Śladami Kolberga i Glogera po ziemi łomżyńskiej*, pod red. H. Sędziak, Łomża 1997, s. 179–187.

⁴⁶ E. Zalewska, *Przysłówki w „Łomżyńskich tekstach gwarowych”*, [w:] *Polszczyzna Mazowska i Podlasia*, cz. VI: *Słownictwo i frazeologia polszczyzny mówionej*, pod red. H. Sędziak, Łomża 2002, s. 187–194.

⁴⁷ D. Czyż, *Obraz życia i kultury mieszkańców dawnej wsi łomżyńskiej utrwalaony w słownictwie gwarowym*, Łomża 2005.

studium Ireny Szczepankowskiej na temat nazw atrybutywnych⁴⁸, a także artykuły Henryki Sędziak⁴⁹, Anny Kowalskiej⁵⁰, Doroty Cybulskiej⁵¹, Doroty Czyż⁵², Małgozaty Frąckiewicz⁵³, Anny Niedźwiedzkiej⁵⁴, Edyty Sikory⁵⁵ i Natalii Szydłow-

⁴⁸ I. Szczepankowska, *Nomina attributiva w gwarze łomżyńskiej. Studium leksykalno-słowo-twórcze*, Białystok 1998. Por. też tejsze, *Czynniki społeczne i indywidualne w nazywaniu osobowych nosicieli cech w gwarze łomżyńskiej*, [w:] *Polszczyzna regionalna*, cz. 1, red. H. Sędziak, Warszawa 1994, s. 31–35.

⁴⁹ H. Sędziak, *Bogactwo synonimiki i polisemia czasowników mówienia w języku najstarszych mieszkańców wsi łomżyńskich*, [w:] *Polszczyzna Mazowska i Podlasia. Różnice w mowie pokoleń*, Łomża – Warszawa 1993, s. 59–76; tejsze, *Czasowniki mówienia w gwarze łomżyńskiej*, [w:] *Polszczyzna Mazowska i Podlasia. Kultura języka i regionalizmy*, Łomża–Warszawa 1993, s. 81–97; tejsze, *Dawne prace rolnicze utwalone w słownictwie gwarowym*, [w:] *Polszczyzna Mazowska i Podlasia*, cz. VII: *Obraz życia i kultury mieszkańców regionu utwalony w słownictwie gwarowym i regionalnym*, pod red. H. Sędziak, Łomża 2004, s. 9–20; tejsze, *Złożone nazwy wsi drobnoszlacheckich w ziemi łomżyńskiej*, „Białostockie Archiwum Językowe”, nr 2, red. B. Nowowiejski, Białystok 2002, s. 117–129; tejsze, *Zróżnicowanie leksykalne i słowotwórcze nazw związanych z wypiekaniem chleba w gwarze łomżyńskiej*, [w:] *Polszczyzna regionalna. Materiały z sesji językoznawczej w Ostrołęce*, t. II, 1996, red. H. Sędziak, s. 36–51.

⁵⁰ A. Kowalska, *Mazowieckie słownictwo związane z tradycją wspólnej pracy*, [w:] *Polszczyzna regionalna*, cz. 2, red. H. Sędziak, Warszawa 1996, s. 22–35; tejsze, *Ślady dawnego obyczaju szlacheckiego w języku i tradycji mieszkańców ziemi łomżyńskiej*, [w:] *Życie po polsku, czyli o przemianach obyczaju w drugiej połowie XX wieku*, Łomża 1998; [wersja poszerzona w:] tejsze, *Studia nad dialektem mazowieckim*, Warszawa 2001, s. 119–132.

⁵¹ D. Cybulska, *Obraz niemieckich obozów zagłady utwalony w mowie mieszkańców wsi łomżyńskich*, [w:] *Polszczyzna Mazowska i Podlasia*, cz. VII: *Obraz życia i kultury mieszkańców regionu utwalony w słownictwie gwarowym i regionalnym*, pod red. H. Sędziak, Łomża 2003, s. 81–92.

⁵² D. Czyż, *Dawne budownictwo wiejskie utwalone w gwarze łomżyńskiej*, [w:] *Polszczyzna Mazowska i Podlasia*, cz. VIII: *Antroponimia i toponimia Mazowska i Podlasia*, pod red. H. Sędziak, Łomża 2004, s. 213–239; tejsze, *Przeszłość wsi łomżyńskiej utwalona w mowie jej mieszkańców*, „Studia Łomżyńskie”, t. XIV, pod red. M. Gnatowskiego, Łomża 2003, s. 255–264; tejsze, *Słownictwo dawne dotyczące pożywienia, a utwalone w mowie mieszkańców wsi*, [w:] *Polszczyzna Mazowska i Podlasia*, cz. VII: *Obraz życia i kultury mieszkańców regionu utwalony w słownictwie gwarowym i regionalnym*, pod red. H. Sędziak, Łomża 2003, s. 27–35; tejsze, *Słownictwo dotyczące narzędzi i maszyn rolniczych dawnych i wychodzących z użycia*, [w:] *Polszczyzna Mazowska i Podlasia*, cz. VI: *Słownictwo i frazeologia polszczyzny mówionej*, pod red. H. Sędziak, Łomża 2002, s. 133–142; tejsze, *Słownictwo skupione wokół najważniejszych świąt kościelnych w gwarze łomżyńskiej*, [w:] *Język – szkoła – religia 2. Księga referatów z konferencji w Pelplinie 7 kwietnia 2006*, red. A. Lewińska i M. Chmiel, Pelplin 2007, s. 111–126.

⁵³ M. Frąckiewicz, *Czasowniki myślenia w polszczyźnie gwarowej (na materiale gwary łomżyńskiej)*, [w:] *Polszczyzna Mazowska i Podlasia*, cz. III: *Śladami Kolberga i Glogera po ziemi łomżyńskiej*, pod red. H. Sędziak, Łomża 1997, s. 163–169; tejsze, *Frazeologiczny gwarowe jako synonimy czasownikowych predykatów mentalnych*, [w:] *Polszczyzna Mazowska i Podlasia*, cz. V: *Frazeologia i składnia polszczyzny mówionej*, pod red. H. Sędziak, Łomża 2001, s. 175–180; tejsze, *Słownictwo mentalne w łomżyńskich tekstach gwarowych*, [w:] *Polszczyzna Mazowska i Podlasia*, cz. VI: *Słownictwo i frazeologia polszczyzny mówionej*, pod red. H. Sędziak, Łomża 2002, s. 81–89.

⁵⁴ A. Niedźwiedzka, *Czasowniki percepcji wzrokowej w gwarze łomżyńskiej*, [w:] *Polszczyzna Mazowska i Podlasia*, cz. VI: *Słownictwo i frazeologia polszczyzny mówionej*, pod red. H. Sędziak, Łomża, 2002, s. 163–172; tejsze, *Wybrane czasowniki percepcji zmysłowej w gwarze łomżyńskiej*, [w:] *Polszczyzna Mazowska i Podlasia*, cz. IX: *Polszczyzna miast i miasteczek*, pod red. H. Sędziak, Łomża 2005, s. 241–250.

⁵⁵ E. Sikora, *Językowy obraz wojny i okupacji w „Łomżyńskich tekstach gwarowych”*, „Studia Łomżyńskie”, t. X, pod red. M. Gnatowskiego, Łomża 1999, s. 177–190.

skiej⁵⁶. Charakterystykę fleksyjną gwar łomżyńskich zawierają artykuły Henryki Sędziak⁵⁷, a fonetyczną – Ireny Szczepankowskiej⁵⁸ i Wioletty Chłudzińskiej⁵⁹. Wybranim cechom mowy mieszkańców Jedwabnego poświęciła artykuł Małgorzata Frąckiewicz⁶⁰. O świadomości językowej użytkowników gwar łomżyńskich pisały: Irena Szczepankowska⁶¹, Małgorzata Dajnowicz⁶² i Aldona Rogowska⁶³. Nie dysponujemy jednak dotąd ani monograficznym opracowaniem gwary okolic Łomży, ani słownikiem tej gwary.

Gwarze wsi Wagi poświęciłam książkę dotyczącą obrazu roślin na podstawie danych o aktywności nominacyjnej ich nazw⁶⁴ oraz kilka artykułów na temat zagadnień leksykalnych⁶⁵, słowotwórczych⁶⁶ i składniowych⁶⁷.

⁵⁶ N. Szydłowska, *O niektórych archaizmach w języku mieszkańców gminy Radziłów*, [w:] *Polszczyzna Mazowska i Podlasia*, cz. III: *Śladami Kolberga i Glogera po ziemi łomżyńskiej*, Łomża 1997, s. 189–197.

⁵⁷ H. Sędziak, *Cechy fleksyjne mowy mieszkańców wsi łomżyńskich. Deklinacja*, [w:] *Polszczyzna Mazowska i Podlasia*, cz. IX: *Polszczyzna miast i miasteczek*, pod red. H. Sędziak, Łomża 2005, s. 157–174.

⁵⁸ I. Szczepankowska, *Charakterystyka fonetyczna gwary wsi Kołomyjka w Łomżyńskim*, [w:] *Polszczyzna Mazowska i Podlasia. Kultura języka a regionalizmy*, Łomża–Warszawa 1993, s. 109–127.

⁵⁹ W. Chłudzińska, *Fonetyka gwary łomżyńskiej na podstawie „Łomżyńskich tekstów gwarowych” H. Sędziak*, [w:] *Polszczyzna Mazowska i Podlasia*, cz. VII: *Obraz życia i kultury mieszkańców regionu utrwalony w słownictwie gwarowym i regionalnym*, pod red. H. Sędziak, Łomża 2003, s. 189–205.

⁶⁰ M. Frąckiewicz, *Uwagi o języku mieszkańców Jedwabnego*, [w:] *Polszczyzna Mazowska i Podlasia*, cz. IX: *Polszczyzna miast i miasteczek*, pod red. H. Sędziak, Łomża 2005, s. 107–112.

⁶¹ I. Szczepankowska, *Pokoleniowe uwarunkowania współczesnej świadomości językowej mieszkańców wsi*, [w:] *Polszczyzna Mazowska i Podlasia. Różnice w mowie pokoleń*, Łomża–Warszawa 1993, s. 87–91.

⁶² M. Dajnowicz, *Kultura języka drobnej szlachty Ziemi Łomżyńskiej*, [w:] *Polszczyzna Mazowska i Podlasia*, cz. V: *Frazeologia i składnia polszczyzny mówionej*, pod red. H. Sędziak, Łomża 2001, s. 227–235.

⁶³ A. Rogowska, *Świadomość językowa i kulturowa szlachty mazowieckiej zamieszkałej w okolicach Łomży*, [w:] *Polszczyzna Mazowska i Podlasia*, cz. VII: *Obraz życia i kultury mieszkańców regionu utrwalony w słownictwie gwarowym i regionalnym*, pod red. H. Sędziak, Łomża 2003, s. 61–66; tejsze, *Z badań nad świadomością językową drobnej szlachty*, [w:] *Polszczyzna Mazowska i Podlasia*, cz. VIII: *Antroponimia i toponimia Mazowska i Podlasia*, pod red. H. Sędziak, Łomża 2004, s. 245–251.

⁶⁴ E. Rogowska-Cybulska, *Gwarowy obraz roślin w świetle aktywności nominacyjnej ich nazw (na przykładzie gwary wsi Wagi w powiecie łomżyńskim)*, Gdańsk 2005, ss. 360.

⁶⁵ E. Rogowska-Cybulska, *Gwarowy obraz zbóż w świetle aktywności nominacyjnej ich nazw (na przykładzie gwary wsi Wagi w powiecie łomżyńskim)*, „*Studia Łomżyńskie*”, t. XVI, pod red. M. Gnatowskiego, Łomża 2005, s. 267–282; tejsze, *Ludowe nazwy uprawnych roślin ozdobnych i ich aktywność nominacyjna (na przykładzie gwary wsi Wagi w powiecie łomżyńskim)*, [w:] *Polszczyzna Mazowska i Podlasia*, cz. IX, pod red. H. Sędziak, Łomża 2005, s. 175–194; tejsze, *Nazwy członków rodziny a nazwy rodzin w pewnej gwarze mazowieckiej*, „*Zeszyty Naukowe Wydziału Humanistycznego UG*”, *Prace Językoznawcze* nr 15, Gdańsk 1989, s. 103–114; tejsze, *Nazwy drzew i ich aktywność nominacyjna w gwarze wsi Wagi w powiecie łomżyńskim*, „*Studia Łomżyńskie*”, t. XV, pod red. M. Gnatowskiego, Łomża 2004, s. 269–287; tejsze, *Nazwy miar surowców i wyrobów spożywczych w gwarze wsi Wagi w powiecie łomżyńskim*, [w:] *Polszczyzna Mazowska i Podlasia*, cz. VI: *Słownictwo i frazeologia polszczyzny mówionej*, pod red. H. Sędziak, Łomża 2002, s. 65–79; tejsze, *Nazwy roślin w gwarze wsi Wagi w powiecie łomżyńskim (charakterystyka strukturalno-semantyczna)*, „*Studia Łomżyńskie*”, t. XVII, pod red. M. Gnatowskiego, Łomża 2006, s. 29–50; tejsze, *Nazwy własne w gwarze w pierwszej połowie XX wieku (na przykładzie gwary wsi Wagi w powiecie łomżyńskim)*, [w:] *Polszczyzna Mazowska i Podlasia*, cz. VIII: *Antroponimia i toponimia Mazowska i Podlasia*, pod red. H. Sę-

W niniejszym artykule krótko przedstawię najbardziej charakterystyczne cechy gwary wagowskiej w zakresie gramatyki, występujące w mowie najstarszych użytkowników tej gwary. Do opisu dołączam wybór ilustrujących te właściwości tekstów gwarowych, gdyż teksty z tej wsi nie znalazły się w zbiorach Henryki Sędziak. Liczne z tych – fonetycznych, fleksyjnych, słowotwórczych i składniowych – cech łączą gwara wsi Wagi z innymi gwarami północno-wschodniego Mazowsza.

W zakresie **fonetyki** wiele najbardziej typowych cech gwary wagowskiej występuje regularnie tylko w języku najstarszego pokolenia, natomiast w mowie przedstawicieli pokolenia średniego, a nawet młodego, przykłady rezultatów tych gwarowych procesów pojawiają się niekiedy w formach zleksykalizowanych.

Jeśli chodzi o **wokalizm**, to wymowę starszych użytkowników gwary wagowskiej charakteryzują przede wszystkim następujące zjawiska:

- a) brak pochylonego [á], a więc realizacja dawnego [a] długiego zgodna ze stanem ogólnopolskim, np. *vagoska* ‘wagowska’;
- b) nieliczne ślady hiperpoprawności na tle (dawnej?) ucieczki od wymowy [á] jako [o], np. *makaran* ‘makaron’, *tšan* ‘trzon w piecu kuchennym’;
- c) przejście nagłosowego *ia-* w *ie-*, np. *v iezmnie* ‘w jarzmie’, *ięgnak* ‘jagnię’, *ięgoda* ‘jagoda’, *ięuoska* ‘jałoszka’, *iężyna* ‘jarzyna’, *iębusko* ‘jabłuszko’, *ięmark* ‘jarmark’, *ięk* ‘jak’;
- d) hiperpoprawne przejście *ie-* w *ia-* w wyrazie *iażyna* ‘jeżyna’;
- e) przejście nagłosowego *ra-* w *re-*, np. *redlic* ‘radlic’, *z reńa* ‘z rana’, *reńusko* ‘ramionko’;
- f) przejście śródgłosowego *-ar-* w *-er-*, np. *śe tak poteruą* ‘potarła się tak’, *pozer* ‘pożar’, *derty* ‘darty’, *tertak* ‘tartak’;
- g) częściowe utrzymanie się pochylonego [é] lub utożsamienie go z [e], np. *lévy* ‘łanie, bicie’ – *levy* ‘antonim prawego’;
- h) rozszerzenie artykulacji [i] przed x, np. *tex*, *maux*, przed r, np. *druđeras*, *đeranki* ‘firanki’, i przed spółgłoskami nosowymi, np. *veńe* ‘wymię’, *goścėńec* ‘gości-niec’, *s temy* ‘z tymi’;

dziak, Łomża 2004, s. 63–82; teźe, *Obraz lasu w tekstach gwarowych (na przykładzie gwary wsi Wagi w powiecie łomżyńskim)*, [w:] *Las w kulturze polskiej IV. Materiały z konferencji. Mierki koło Olszynka, 19–21 maja 2005*, pod red. W. Łysiaka, Poznań 2006, s. 73–84; teźe, *Rzeczowniki nazywające ludzi ze względu na wiek w gwarze wsi Wagi w powiecie łomżyńskim*, [w:] *Polszczyzna Mazowsza i Podlasia, cz. VII: Obraz życia i kultury mieszkańców regionu utrwalony w słownictwie gwarowym i regionalnym*, pod red. H. Sędziak, Łomża 2003, s. 43–59.

⁶⁶ E. Rogowska, *Formacje typu *podchałupie, *zastrudze w gwarze wsi Wagi w powiecie łomżyńskim*, [w:] *W świecie słów i znaczeń. Księga pamiątkowa dedykowana Profesorowi Bogusławowi Krei*, pod red. J. Maćkiewicz i E. Rogowskiej, Gdańsk 2001, s. 262–274; teźe, *Gwarowy obraz warzyw w świetle danych słowotwórczych (na przykładzie gwary wsi Wagi w powiecie łomżyńskim)*, „Studia Łomżyńskie”, t. XIV, pod red. M. Gnatowskiego, Łomża 2003, s. 239–253; teźe, *O derywatach paradygmatycznych typu gw. bąble, izer, śnieguliczka*, *Zeszyty Naukowe Wydziału Humanistycznego UG, Prace Językoznawcze* nr 16, Gdańsk 1992, s. 203–214.

⁶⁷ E. Rogowska, *Dwie konstrukcje składniowe w gwarze wsi Wagi w powiecie łomżyńskim*, [w:] *Polszczyzna Mazowsza i Podlasia, cz. V: Frazeologia i składnia polszczyzny mówionej*, pod red. H. Sędziak, Łomża 2001, s. 43–54.

- i) częściowe utrzymanie pochylonego [o] lub zlanie się go – inaczej niż w języku ogólnopolskim – z [o], np. *krofka* ‘krówka’, *gora* ‘góra, strych’, *v lot* ‘w lód’;
- j) obniżenie artykulacji [u] do [o] przed *r*, np. *fora* ‘fura’, *žora* ‘dziura’, *šnorek* ‘sznurek’, *zoraf* ‘zuraw’, i przed spółgłoskami nosowymi, np. *font* ‘funt’, *tuom* ‘tłum’;
- k) przejście tautosylabicznego *-yul/-iu* w *-uu*, np. *buu* ‘był’, *še zeňuu* ‘zenił się’, *kruu* ‘krył’;
- l) odnosowanie wygłosowej nosówki tylnej, np. *ido* ‘ida’, *s kfašno šnetano* ‘z kwaśną śmietaną’.

Jeśli chodzi o **konsonantyzm**, gwarę wagowską w jej najbardziej tradycyjnej postaci wyróżniają następujące właściwości:

- a) mazurzenie jako zjawisko systemowe w mowie tylko najstarszego pokolenia, a zleksykalizowane w mowie pokolenia młodszego, np. *fsel* – etymologicznie: ‘wszel, czyli osoba mająca wszy’, dziś: ‘o niegrzecznym dziecku’; w większości wyrazów rezultatem mazurzenia jest zmiana głosek szumiących w syczące: *š* w *s*, *ž* w *z*, *č* w *c* i *ž* w *z*, np. *fsystko*, *zyto*, *cysty*, *ieżzo*, ale w wypadku grup *šl*, *žl* – w grupy *sl*, *zl*, np. *šli* ‘szli’, *vešli* ‘weszli’, *šlasy* ‘Szlasy (nazwa wsi)’, *šlaxta* ‘szlachta’, a w wypadku grup *šň*, *žň* – w grupy *sn*, *zn*, np. *ne vyrožňajo* ‘nie wyróżniają’, *naivážňeisy* ‘najważniejszy’, *pševažňe* ‘przeważnie’; spółgłoski szeregu ciszącego pojawiają się też w wyrazach w gwarze stosunkowo nowych, np. *reštki* ‘resztki’, *škoua* ‘szkoła’, *šaxovnica* ‘szachownica (system uprawy pól)’, *nad Varšavo* ‘nad Warszawą’, *šturali* ‘szturali’, *želazno* ‘żelazną’;
- b) hiperpoprawność na tle mazurzenia w pokoleniu starszym, np. *do naš* ‘do nas’, *čas* ‘czas’, *pažerny* ‘pazerny’, też *žlef* ‘zlew’ (na tle ucieczki od gwarowej wymowy *žlev*);
- c) asynchroniczna wymowa palatalnych spółgłosek wargowych; w wypadku spółgłosek nienosowych najczęstsza u najstarszego pokolenia jest wymowa ze spirantem bezdźwięcznym *χ* lub dźwięcznym *γ*, przy zaniku spółgłosek wargowo-zębowych i braku zaniku spółgłosek dwuwargowych, czyli przejście *f* w *χ*, np. *paňstχe* ‘państwie’, *kχaty* ‘kwiaty’, *s pastχiska* ‘z pastwiska’, *v* w *γ*, np. *ješ* ‘wies’, *moγi* ‘mówi’, *v Viiteňax* ‘w Witeniach’, *ježaua* ‘wiedziała’, *še umoγili* ‘umówili się’, *še pšyγitajo* ‘przywitają się’, *ledγe* ‘ledwie’; *p* w *pχ*, np. *pχes* ‘pies’, *pχana* ‘piana’, *spχevali* ‘śpiewali’, *pχetnastego* ‘piętnastego’, *s pχeca* ‘z pieca’, *b* w *bγ*, np. *sobγe* ‘sobie’, *robγiua* ‘robiła’, *še ubγrali* ‘ubierali się’, *niebγesk* ‘niebieski’, *lubγiua* ‘lubiłam’; w mowie niektórych osób występują obocznie spiranty *s* lub *χ* i *z* lub *γ*, np. *Žišneγak* ‘Wiśniewiak’, *žilk* ‘wilk’, *pšyžežli* ‘przywieźli’, a także *χ* i *γ* lub *i*, np. *v Viiteňax* ‘w Witeniach’; w wypadku miękkiej spółgłoski wargowej *m* współwystępują warianty *n*, *mñ* i *mi*, np. *paňentam* ‘pamiętam’, *na nisk’e* ‘na miskę’, *v iežmie* ‘w jarzmie’, *žemja* ‘ziemia’, a w wyrazach w gwarze stosunkowo nowych *m*’i > *my*, np. *pomydorof* (nie: *poňidorof*) ‘pomidorów’;

- d) hiperpoprawne przejście niektórych *ž* w *ʃ* lub *ʋ*, a *ś* i *s* w *f*' na tle ucieczki od asynchronicznej wymowy wargowych miękkich ze spirantami *ž* lub *ś*, np. *žyčico byuo slyxać* 'żywicą było słyhać (tj. czuć)', *filos* 'silos';
- e) dyspalatalizacja i ubezdźwięcznienie grup *šv*'- i *čv*'- w *šf*- i *čf*-, np. *šfyňa*, 'świnia', *šfenty* 'święty', *šfatuo* 'światło', *čferć* 'ćwierć';
- f) wokalizacja *r* w *ař*-, a *ř* w *-eř*-, np. *gaška* 'garstka', *šešxel* 'sierść', *šešp* 'sierp', *přeščonek* 'pierścionek';
- g) ubezdźwięcznienie i spirantyzacja *r* na końcu wyrazu, np. *Přotš* 'Piotr', *vřatš* 'wiatr', *do Břutš* 'do Biódrz' – por. *Biodry* 'nazwa wsi odległej o kilka kilometrów od Wag';
- h) zmiękczenie spółgłosek *z* i *s* w grupach śródwyrazowych i międzywyrazowych *žn*, *šn*, *žl*, *sl*, np. *še žněšknie* 'zmięzchnie się', *vžnižje* 'wznijdzie', *ž něj* 'z niej', *ž němy* 'z nimi', *pšež něgo* 'przez niego', *rožněža* 'rozmierza'; *žlef* 'zlew', *še žlonk* 'złął się', *ž lasa* 'z lasa';
- i) zleksykalizowane w kilku wyrazach przejście *v* w *b*, np. *gžypka* 'grzywka', i *b* w *v*, np. *osovno* 'osobno';
- j) przejście *xy* w *ži*, np. *žiba* 'chyba', *žitry* 'chytry' (obok: *xyba*, *xytry*);
- k) miękkość spółgłosek tylnojęzykowych w grupach *ke* i *ge* powstałych w wyniku denalizacji samogłoski *e*, np. *v renk'e* 'w rękę';
- l) wymowa *ijem* 'jem', *iies* 'jesz', *še vyijem* 'wyjem się', *še najiem* 'najem się'.

W zakresie **fleksji** różnice pomiędzy gwarą wagowską a polszczyzną ogólną są również u najstarszych użytkowników gwary dość dobrze zachowane.

Jeśli chodzi o **fleksję rzeczownika**, to są to:

- a) końcówka celownika liczby pojedynczej rodzaju męskiego i nijakiego *-oju*, np. *šlaxćicoju* 'szlachcicowi', *Uolijasoiu Uepcukoju* 'Łolijasowi Łebczukowi (przezwisko)', *psoiu* 'psu', *kšenzoiu* 'księdzu';
- b) końcówka narzędnika liczby mnogiej wszystkich deklinacji *-amy*, np. *ž žecamy* 'z dziećmi', *ž lišćamy* 'z liśćmi', *ž babamy* 'z babami', *s temy krovamy* 'z tymi krowami', *s prošakamy* 'z prosiakami';
- c) obecność końcówek genetycznie niemęskoosobowych w mianowniku liczby mnogiej rzeczowników osobowych pospolitych, np. *vuoščany* 'włościanie', *pogany* 'poganie', *kupce* 'kupcy, handlarze';
- d) przejście niektórych rzeczowników żeńskiej deklinacji międko-, a nawet twar-dotematowej, z typu samogłoskowego do spółgłoskowego, np. *balej* 'balija', *drapac* 'drapak', *kontrol* 'kontrola', *paš* 'pasza', *tyc* 'tyka'; *pazor* 'pazura, ręka', *šos* 'szosa', *ulef* 'ulewa';
- e) zanik tematycznego *-en-* w odmianie rzeczowników rodzaju nijakiego, np. *puoňe*, *puoňa* 'płomień, płomienia', *reňe*, *reňa* 'ramię, ramienia', *šeňe*, *šeňa* 'siemie, siemienia', *veňe*, *veňa* 'wymię, wymienia';
- f) brak tematycznego *-an-* w odmianie rzeczowników rodzaju męskiego kończących się w polszczyźnie ogólnej przyrostkiem *-anin*, np. *pogan* 'poganin', *ty pogaňe* 'ty poganinie';

- g) brak ruchomego *-e-* w dopełniaczu liczby mnogiej nazw miejscowości kończących się na *-ki* po spółgłosce, np. *s Kaňank* 'z Kamian(e)k', *do Konopk* 'do Konop(e)k', *s Pŕeňk* 'z Pień(e)k', *do Šestšank* 'do Siostrzan(e)k', *s Tšask* 'z Trzas(e)k';
- h) częstsza niż w polszczyźnie ogólnej końcówka *-a* w dopełniaczu liczby pojedynczej rodzaju męskiego, np. *do lasa*, *z roga*, *šněga*, *traktora*, *voza*, *stoua*, *xleva*, *puota*;
- i) powszechność końcówki *-e* w mianowniku liczby mnogiej rzeczowników miękkotematowych rodzaju żeńskiego, np. *niće* 'nici', *bolešće* 'boleści', *pŕeňšće* 'pieści';
- j) wyrównania deklinacyjne związane z mazurzeniem, np. *fkoše* 'w koszu', *na kŕyže* 'na krzyżu', *v Łomže* 'w Łomży', *v olše* 'w olszy', *na rože* 'na róży';
- k) powszechność końcówki *-ę* w bierniku rzeczowników deklinacji żeńskiej samogłoskowej, np. *ięk'eš Paňe ŕŕželi nad Varšavo*;
- l) końcówka *-y* w dopełniaczu liczby mnogiej nazw jednostek miary, np. *sešc litry*, *do okouo ŕešeniću centymetry*;
- ł) przymiotnikowa odmiana rzeczowników z sufiksem *-ista*, np. *organišta*, *organištego*; *komuňišći*, *komuňištex*; *enkavuŕiŕišći*, *enkavuŕiŕištex*;
- m) końcówka *-o* w wołaczu liczby pojedynczej nazwisk żeńskich na *-ska*, *-cka*, *-dzka*, np. *paňi Gorsko*, *paňi Gardocko*.

W zakresie **fleksji czasownika** cechami charakterystycznymi gwary wawskiej są:

- a) w liczbie mnogiej czasu przeszłego zanik kategorii rodzaju i ujednoczenie końcówek na rzecz form genetycznie męskoosobowych, np. *take baby byli*; *vozy tšesceli*; *take uadne požomki*, *tak mňe zapaxňeli*; *ňe moguam iješć pomydorof [...]*. *Ŕe smakovali mňe*;
- b) współwystępowanie w 1. i 2. osobie liczby pojedynczej i mnogiej czasu przeszłego form z ruchomą końcówką osobową, np. *iateš* 'jadłem', *iatem* 'jadłeś', oraz form powstałych w wyniku zaniku ruchomych końcówek i zastąpienia ich obligatoryjnym zaimkiem osobowym, np. *ia robŕŕu*, *ty robŕŕu*;
- c) końcówka *-(e)m* w 1. osobie liczby mnogiej czasu teraźniejszego koniugacji *-ę*, *-esz*, np. *ňešem* 'niesiemy', i koniugacji *-ę*, *-isz*, np. *prošem* 'prosimy', *šežem* 'siedzimy';
- d) końcówka *-m* w 1. osobie liczby mnogiej czasu przeszłego, np. *bylim* 'byliśmy', *latalim* 'lataliśmy', *nazyvalim* 'nazywaliśmy', *šeželim* 'siedzieliśmy';
- e) końcówka *-ta* w 2. osobie liczby mnogiej czasu teraźniejszego, np. *data* 'dacie', czasu przeszłego, np. *dališta* 'daliście', trybu rozkazującego, np. *dajta* 'dajcie', *ičta* 'idźcie', *vročta* 'wróćcie';
- f) zastąpienie sufiksального *-e-* w tematach czasowników typu *widzieć* przez *-i-//y-*, np. *vŕŕžić*, *šežić*, *ležŕć*, *še obeŕžŕć*;
- g) zastąpienie w niektórych czasownikach tematycznego *-ova-* przez *-a-*, np. *ku-povać* > *kupać*, *zaimovać* > *zaimać*.

Wiele charakterystycznych cech ma gwara wsi Wagi również w zakresie **słowotwórstwa**.

Jeśli chodzi o **słowotwórstwo rzeczownika**, to są to:

- a) zastąpienie rzeczowników dawnej deklinacji *-ent-* nazywających istoty młode przez derywaty z przyrostkiem *-ak*, np. *źećak* ‘dzieciak’, *prośak* ‘prosiak’, *sojaki* ‘sowiaki, sowięta’; wyraz *ćełe* występuje tylko w zawołaniu na cieleta: *No, ćełe!*;
- b) stosowanie sufiksu *-ak* w nazwach młodych ludzi, zwierząt i drzew, np. *podroślak* ‘nastolatek’, *xyopcak* ‘chłopiec kilkunastoletni’, *sfyńnak* ‘świniak’, *grapcak* ‘młody grab’, *xojak* ‘młoda sosna’;
- c) występowanie w nazwach synów i nazwach młodych zwierząt obocznie z sufiksem *-ak* sufiksu *-uk*, np. *Adoluk* (< *Adol*), *boćanuk* (< *boćan*);
- d) sufiks *-usck-* (< *-uščk-*) w zdrobnieniach tworzonych od rzeczowników dawnej deklinacji *-en-*, np. *kańuscek* ‘kamiuszczek, kamyczek’, *prońuscko* – zdrobnienie od *prońe* ‘promień (np. lnu)’, *reńuscko* ‘ramionko’;
- e) sufiks *-unek* w odczasownikowych nazwach czynności, np. *ięblunek* (< *ięblovać śe* ‘kłócić się, walczyć’), *kotuunek* (< *kotuovać śe*), *tretunek* (< *tretovać śe* ‘pchać się, tłoczyć się’);
- f) sufiks *-al* w nazwach mieszkańców tworzonych od nazw miejscowości o tematach zakończonych spółgłoską tylnojęzykową, np. *vagale* (< *Vaği*), *bryxale* (< *Bryxy*), *tšaskale* (< *Tšaski*), *pżeńkale* (< *Pżeńki*), *boraskale* (< *Boraskę* ‘Borawskie’), *šyikale* (< *Šyiki*), *bartkale* (< *Bartki*), ale też *supale* (< *Supy*); w kilku derywatach występuje sufiks *-el*, np. *xrośćele* (< *Xrostovo*), *bžośćele* (< *Bžostovo*), *końćele* (< *Konty* ‘Kąty’);
- g) duża produktywność derywatów od wyrażen przyimkowych typu *po potpuoću* ‘na obszarze pod płotem’, *po pšypuoću* ‘na obszarze przy płocie’, *po potstolu* ‘na obszarze pod stołem’, *po nadżecu* ‘na obszarze nad rzeką’, *po zaleśu* ‘na obszarze za lasem’, *po pšedefšu* ‘na obszarze przed wsią’, *po nadvyśu* ‘na obszarze nad Wysą’⁶⁸.

Wśród cech z zakresu **słowotwórstwa przymiotnika** odróżniających gwara wagowską od polszczyzny ogólnej znajdują się:

- a) przyrostek *-uscy* w przymiotnikach odczasownikowych typu *ńebružuscy* ‘niebrudzający się’, *bojuscycy* ‘bojaźliwy’, *poxożuscycy* ‘ruchliwy’;
- b) przyrostek *-ovaty* w przymiotnikach nazywających mniejsze natężenie cechy, np. *dobrovaty* < *dobry*, *carnovaty* < *carny*;
- c) zwiększenie zakresu stosowania sufiksu *-ejšy* (< *-ejšy*) w tworzeniu stopnia wyższego przymiotników, np. *ćenzejšy*, *sypćejšy*, *vońżejšy*.

Do faktów z zakresu **słowotwórstwa czasownika** charakterystycznych dla gwary wagowskiej należą m.in.:

⁶⁸ Por. B. Falińska, A. Kowalska, *O wyrażeniach przyimkowych typu po podpłociu na Mazowszu i Podlasiu*, [w:] *Studia dialektologiczne* II, red. J. Okoniowa i B. Dunaj, Kraków 2002, s. 149–156. Por. też E. Rogowska, *Dwie konstrukcje składniowe w gwarze wsi Wagi w powiecie tomżyńskim*, dz. cyt.; teje, *Fornacje typu *podchalupie, *zastrudze w gwarze wsi Wagi w powiecie tomżyńskim*, dz. cyt.

- a) produktywność formantu *-olić*, np. *dendolić* (< *dendać* 'kroić tępym narzędziem'), *obombolić* (< *obombżyć* 'szybko wypić');
- b) występowanie czasowników o odmiennej prefiksacji, np. *odvítać se* 'przywitać się', *pšeprovažać se* 'odprowadzać się', *uieść se* 'najeść się', *ustać* 'wstać'.

Jeśli chodzi o **słotwórstwo innych części mowy**, to zjawiskami wyróżniającymi gwara wagowską są:

- a) występowanie sufiksu *-ći* w zaimkach, np. *cości* 'coś', *ktości* 'ktoś', *iekści* 'jakiś', np. *v iekćmści państx'e*; por. też tekst prowokacyjnej zagadki o zdjęciu rękawiczek przed powitaniem: *Pšyset ktości do kogości, vyjou cości s kosmatości, as im dosu do niuosti*;
- b) wzmacnianie zaimków utworzonych sufiksem *-ći* poprzez dodanie sufiksu *-k*, np. *ktoćcik*, *coćcik*, *gźećcik*;
- c) wzmacnianie zaimków sufiksem *-z/-ź* (pochodzenia partykułowego), np. *tuzes* 'tuż', *tozes* 'toż', *zategos* 'za chwilę', *znovuś* 'znowuż';
- d) tworzenie przyrostkiem *-o* od przymiotników na *-ovaty* przysłówków typu *mokrovato*, *valnovato*.

Specyficzne właściwości **składni** gwary wagowskiej to m.in.:

- a) odmienna niż w polszczyźnie ogólnej rekcja niektórych czasowników, np. *prošiuam bapći, zeby mñe obužiuu; mamy zavouauam; ta šlaxta, to se znaua za požondñeise; ius oñi tak se sanovali ieden do drugogo iuz z žada s pražada; i on se zeñuu na šlaxće*;
- b) odmienne niż w polszczyźnie ogólnej funkcje niektórych przyimków, m.in. *bez* 'przez', np. *žika šfyña lečaua bez uonćki*; *po* 'na', np. *xožiu po zaiõncax*; *do* 'pod', np. *do zyta razovauam*;
- c) stosowanie formy rodzaju nijakiego czasownika również w konstrukcjach z liczebnikami od *dwu* do *czterech*, np. *pšysuo dva žilki* (ale też: *pačšali se te dva žilki*);
- d) rekcja dopełniaczowa również liczebników od *dwu* do *czterech*, np. *dve košul* (ale: *dva žilki*);
- e) odmienna niż w polszczyźnie ogólnej rekcja przyimków w stosunku do nazw miesięcy, np. *na kfětna* 'na kwiecień'.

Omówione zjawiska fonetyczne i morfologiczne występują na ogół licznie w zamieszczonym niżej wyborze wagowskich tekstów gwarowych. Ich źródłem są nagrania dokonane przeze mnie w roku 1997 r. Większość z nich pochodzi od Marii Górskiej, urodzonej w sąsiadujących z Wagami Pieńkach w 1909 r. Niektóre są efektem jej rozmów z młodszymi o około 10 lat sąsiadkami Ireną Godlewską i Czesławą Godlewską. Teksty te przedstawiam w uproszczonej pisowni fonetycznej, oddającej jednak wszystkie charakterystyczne zjawiska fonetyczne tej gwary.

Wybór tekstów gwarowych

O cudzie nad Wisłą 15 sierpnia 1920 roku

Gadali, tam luże gadali, toć ja byua bax iesce, to ja tam... Tylko suysauam, ieg gadali, ze moji, ze... ze jizeli, te Ruske, bo tam i baby sli, i fšyske, i xupy... Xoć tutaj pozer, xoć tego xleba lużom odebrali gže, to zjedli. Bo tam strasny guod buu. Ze iex... ze tego... ze iekes... iekes Pañe jizeli nad Varšavo. Iekas Pañi vysoko nad Varšavo byua. Moji, ze.. bo to byuo Matki Boski Źelnej, pŕetnastego šerpña. Kšonc Skorupko z procesio vyset pŕesery na front. S kšyżem. Vžou kšyż v renke, i luže... tuom s procesio, iek sli. Tego kšenza zabjili, ale... Ale sañi ius, moji, ze iex strasny strax obiou, žžerali co tylko vyrvać, az vozy tšesceli. Tej Pañi tak še bojeli. No i byua xmara tex... Poźnej fšyske Polacy, co byli v Ameryce i tam iesce gžež v iekimšci pañstŕe, pŕes je... I uoñi fšyske vešli, bo ñe xceli, zeby ius ta Polska tyle lat pod zaborem byua, pot to Rosjo, to... To ius oñi, ius tam... i luže poźnej v innex pañstfax to še zbjerali dlatego. I ten Xaller to na cele. I zdobyli tam... te vojne.

Pañentam, iek nocovali u nas, f takej tylko kuxence mauej šeželim, a oñi, bo to descovo tag byuo, to f xauupie lezeli, to... To f Xrostoje byua kedys taka duza iizba, dvoiki, dvoiki nazyvali, duza, stara byua valñe, to oñi lezeli i na poduogax, i f stodole, i... Pañentam, ieg dopadli, bo to ñeli sadeg valny tam, to take baby byli i... bez renkavof f sukenkax i... Byli pogolone take na krotko. To do satku tego, az zzerli te iapka, to iesce kfašne byli. As še pŕana iem tocyua z gemby, a zerli. Pouobzerali, povyryvali. I tego... z učexo, i na Varšave, a potem učekali, to... Ius iek učekali, to ius... ius ñe byli, pšes Xrostovo ñe... A tak iek sli, to sli i tutaj po fšyskex tex fšax.

To iek učekali, bo ñe jedli, a iješ še xcauo, gadali v Bjođdrax, bo tam gošćeñec taki buu guovñeisy, co ta šos tera kouo Uoiof i... I taki guovñeisy gošćeñec buu, to oñi fpadli... To kobjeta po... to še tylko podruñeñuu xlep troxe, a brali, s pŕeca vyzzerli. Xceli xleba, ona moji: „No ñi mam”. – „Xlepca pakušać!” – „Ja ñi mam” – ofožyua pŕec, a xlep fpŕecu. Iek f px'ecu, to dava! Serovy zjedli!

O różnicach między szlachtą a włościanami

Oñi, ta ślaxta, to še znaua za požondñeise a... śla... a vuošcany to iuz vyionteg zeby gže take byli... Take xamuće, klepali, pšeklinali dla... take same uaxobužeze, iek še moji. A ślaxta še odznacaua sacunkem i do kazdego, i tak... No tak, ze še odznacali, ze oñi so požondñeise, usanovane. Ius oñi tak še sanovali jeden do drugiego iuz z žada s pražada. A vuošcany take... tak iegby tera fpegeeže byli... f tem... Bluzñić, kloñć, pšeklinać, o to. To i iex nazyvali xamy, coškoljek tam co... co źle zrobjuu: „Iekĩ xam” – moji.

Pañentam, gadali f tem... ze to v Romanax tez byli vuošcany. Ale to iesce ja byia ñeduza, to ius ile lat! Š sedemžesont. To z Roman iekĩs še zeñuu v řiteñax, i on še zeñuu na ślaxće, a uoñi vuošcany byli. A iek še umoji do tego ślubu, ze iek to..

iekí zvycaj tu, iekí tu, iek... gže muoda jest, bo né... Na vuóscanax to muoda, iek muody pšyiezza tutaj, to muoda tam u sonsadof jest, i on musí isć jo i pšyprovažić tutaj. Z muzykamy i s cauem orsakem ido po nó, tam strojka ie cy tam druxna, cy i tak. I pšyprovazo jo tutaj... i tam se pšyžitajo, i pšeprovažo jo tu. A na slaxće né! Na slaxće tak iek teraz zvycaj byu. A tera to i fšenižijí vželi zvycaj taki iek slaxta. Muoda f svoiem rožinnem domu jest, muody pšyiezza i ona tam... To nextore... Ale! I oni pšyixali do žiteń i né xćeli... Pšyixali, a oni se s to muo... né umožili se s to mudo ten mudy, ze iek zvycaj tu, i sobýné gadali. No moži ze pšyixali i né xćeli isć, a muoda... Né... né xćeli se žitać, tylko, moži, tańcovali, brykali, i stare baby, i, moži, i spřevali: „Ty Kašica, ja Kašica, šiku, šiku na slaxćica. A ty nísko, ja vysoko, slaxćicoju f same oko”. A te žiteńaki, moži: „Cekaj, či tu šiknem, tylko se žněškie. To či tu šiknem” – ze jem vleje. I oni pšestali, i poixali. Tak se šněli, poźnej gadali. Poixali do tego šlubu. Bo jem se né podobauo, po co ona tu byua, tšeba po fši jej sukać. A ona robýua, tak iek tu robýli. On, moži, možili, ze oni tam se oboje né dogadali. Zeńo se, no to zeńo, ale gže ktory beže... No musí né ježaua ona, ze tam taki zvycaj.

I to ta, tej kej jem... Maryli žatki te s Xrostova, Vysoccy, to... to tes tam byli na vyježže i to... Stryjaki to tez jež vuóscanska byua, te co se ježe tutaj od Jedvabnego. To oni tes... tes se né dogadali oboje. A on taki fetńak byu, to s Kańank Meńčkožak, to taki elegant. Ale... – i ta muoda nelixa byua – ale se né dogadali, iekí zvycaj. On nič né ježau. Pšyiezzaio, no, muzykanty, graio, pšyiašt. Pšyxozo, ni ma nikogo v domu, tylko stara ćotka lezy v uosku. Še patšo. Co to, moži, tam je... Jekiš tam iesce kulimak byu stary, moži: „To gže... a gže muoda?” On moži: „Jade do domu i né bede se zeńiu”. I tak iekoš kolezy iego, bo ježeli, ze né puže... iego kolezy, tam byli i pšylećeli po něgo i go ledýe uprošili, ubuagali, i on poset tamoj. Poset tam, to u strojki byuo, i tam se pšyžitau ž němy. Poźnej iek se tu sprovažili i dopřero do šlubu iexali. O to také ie. A tera to né, ius tera to... Tera na fsy... Pšesuo na slaxecké mode. Še tera né vyrožňajo: te slaxta, te vuóscany.

Vuóscany ženc se na cervono ubýerali. F křaty žencyi cervone, to... to také... cy f krate. Ženc cervonego. I menzcýžni... tego... to kravat cervony, to tak iegby tera te komunišći. Ius oni se ubýerali ženc cervonego. Iek se ktora žefcyna tam ze slaxeckej... – „Aleš se ubraua iek xamka” – moži. Tak... te kolory delikatněise to te... slaxta xožiu, to něbižeski, želony, to granatovy... šivy cy iekí. Ale to mog być f tem cervony, no iuz vuóscanski. Mog być f kraty, i také, i také, ale tam byu kolor cervony i byli... vuóscanski. Tag gadali. Tag gadali i tag byuo.

O przekleństwach

A „pšakref” to né jezď gžex. Bo kedyš, ja pańentam, iesce něduza žefcynka... Bylim do spoježi, ius xožiuam. To latalim, to to byli rekolekcje f pošće, to my do dńa latalim do Jedvabnego do spoježi. To čšeba byuo iesce ćemno fstać i přexoto drauovać. I žeći šaika zebraua se, se namožili ii... I tak xožili stadem do košćoua, bo

to jeden se bojąu, iesce ćemno. To kšonc poježau, ze, moji, tak. Jek se poje „psakref”, to ne je zadne pšekleństfo. On, poda, jek tego... fšystkex diabuov voua, to ne moji, a jek poje: „pšeklouem psakref”, to jest psakref, no, psakref. Moji, to ne jezdz zadne pšekleństvo „psakref”. Jek on, moji, zavoua: „Neyby će fšyicy diabli vželi”, to tego ne moji. Pańentam, tak kšonc mojiu: „Psakref to ne jest pšekleństfo”. I „psajuxa” to samo.

Abo nejedem to ma... Takı tu buu na Pšebudofce, on ius ne zyje, cwojek. To on jek nau zaklońc, to mojiu „ćfartka gryki”. „Ćfartka gryki” – mojiu.

Moia mama to jek se tam jej ne xcau posuxac, cy tam co źle zrobjuu, to moju „pogan”. „To pogan” – moji. Jek se neras nam... „Pogańe, ic”, jek se tam co ne xcau posuxac. „Pogańe, ic!”. To moje: „Cemu mama ne oxšciua nas? To my pogany?”. Śneie se. „Pogańe”, cy na sfyńaka, cy na co: „A ty pogańe” i go kjiem, tak jek sfyńom zžež daie.

To tes pšekleństvo take: a, moji, „Pša skora”. Co ne vyozi, to ze zuości co poje: „Pša skora”. I pšosenka je: „Pša skora, bo to i ta Kaška, co ras spoży na mne, dva razy na Jaška”. Všeńže mozna spževac, tylko fkošcele ne. Ne gžex, ale do košcou ne pasue i pše spževac. Košcou dla Pana Boga je, dla luži.

Jak słońce gra w dniu Świętych Piotra i Pawła

To tylko pačšyli sfentego Pšotra i Pavua, že... rano suońce jek fstaie, fsxozi, to – i to tak pravda! – moji, ze suońce gra. To tak: i fsxozi, i zaxozi. To ii ja jžiauam. Prošiuam bapci, zeby mne obužiu, jek suońce beže... pšet fsxodem. jžiauam. To tak: i vžniže, i vžniže, i znof se sxova, i vžniže, i znof se sxova, i vžniže, i znof se sxova, tak kilkanašce razy. Ius se zdaie, ze ius, ius, iuz vžnisuo, beže suo, to s povrotem do douu. Ale iesce muoda byuam. A i na zaxože tak samo. I zaiže, i znof, i zaiže, i znof.

A my kedyš... Ius ia tu byu, v Vagax, to z bapco tutaj... Tfoja to prabapca, to mamuši bapca. To ia tam cegož vysua na droge. To na otpušce bylim f Suucu, poźnei pšyixelim, i tam vysuam cegoš, moze ž žecamy na droge, ia ne jem, cy tam... maue byli, to... jžiauam, jek suońce... jek suońce nad zaxodem byuo, to asem pšylecaua do domu i mamy zavouauam. Moje: „Nex mama iže zobacy, co to je”. To take byuo... Takı s te... iegby pas taki, s takex rozmaitey buysckof. Buysckof takex, ia jem, ieg by to... co kedyš take cekiny byli, tylko to byli jenkse i rozmaitego koloru. Ale ślicne-pšeślicne. I tak... te tak... o zyn-zyn-zyn, zyn-zyn-zyn opusca se, opusca, opusca, zategoz zyn-zyn-zyn-zyn i v gore, i v gore, i v gore, tak pare metrof tego byuo. I nat suońcem, i znof tak. To ia pšylecauam do domu, moje, cy mne v ocax tak se zdavauo, cy... Ne byuo jence i nikogo, tylko mama. Moje: „Iže mama, zobacy, to moji... Moji: ia iesce ne užižaua tego”. To pańentam, ze to tego roku pšed vojno, tego roku vojna vybuxa. To tak. Tak byli, tak se cšeńšli, a pšeślicne take byli. Na nebye to byuo. Tylko ras to se jžiau. Potem neras uvaže zvracaam, jek suońce zaxoužiu, to tego ne jžiauam.

Dlaczego na Świętego Jana zawsze pada

Gadali, še śneli. Moŕi, na sfenty Jan beŕe desc, iek luŕe zacynajo cy tam... Moŕi, ten sfenty buu troxe pŕyguŕi. Pañ Jezus moŕi, ze ty beŕes kerovau descem i beŕes desc luŕom davau, cy kedy potŕeba, kedy... „A kedy?” – še pyta Pana Jezusa – „A kedy?”. Moŕi: „Ieg bedo proŕić”. A uon ne dosuysau i moui, ze ieg bedo koŕić. I tera, aby zaceli koŕić, to iuz desc pada.

Bajka o sowiakach

Do lasa... Ia ne ŕem, ne pañentam ius, ŕęcaku, ius ne ŕem. Cy to kotek sed do lasa, spotkau še s sovo? Ale ia ne ŕem, kto to. Iŕe. Pyta še: „Gŕe iŕes?”. „Do lasa na ptaski”. „Tam xoć moŕex ne bŕeŕ!” „A to – moŕi – ia ċi ŕem, ktore to tfoje?” „Take naiudneŕe”. Tam pozaglondaŕ po gñazdax, pozaglondaŕ. Naiŕŕytse to byli soŕaki. Vŕou iex i podusuu, te souŕaki.

O spotkaniach z wilkiem i dzikami

– Gadali, ze sfatuo, moŕi, ieg ŕilk na droŕe cy... Neras to stavali ŕilki na droŕe, i ia pañentam. To vui s Xrostova ŕos sfyñe tam gŕeŕ do knora, vui Staŕ. Ne pañentam, cy to on tam do ŕlas, cy gŕeŕ tutaj. To na drosce, tak iek drosko polno... Ustau ŕilk napŕeċif i stoiau, zemby vysceŕuu. I boiau še, ze skocy do koñi abo i do nego. I as oñinou iii... pŕes pole i poŕexau, ale gadali, ze, moŕi, iek mu by sfatuo f ŕlepŕe zaŕfeċiu, to ustompŕi ŕilk. Moŕi, zapauke zeby nau a zaŕfeċiu, toby tŕymau še... Tak moŕili, ia iego tam ne ŕiŕaua.

Ia tylko ras na vyšćigi suam z ŕilkem, po geñsi. On iedno nezo, ia drugo ze fŕi vyšlim. Ia iuz gadaua, ty ŕes. Tam geñsi xoŕili xet pod olsyno, nasex, sarofko tak. Ia lece i sobije po... lubuŕiuam ŕpŕevać. Lece ia sobŕe nezo i potŕpŕevuie, i potŕpŕevuie. Ale zdauo rane še obeŕŕyć, i tak opudal, tak iegby... ne... ia neŕem, ieg by ċi tu poŕeŕić... Iek stont... Blizeŕ ieg do spŕiŕa, iek še koñcy ogradek... Take byuo obñezovane i ia iedno nezo do tego lasu lece. Ia oglondam še, a tu ŕilk. A moi Boze koxany! Ale i uon mñe... i on še obeŕŕau. Ale uon to tak še ne moze muŕi oglondać, tylko muŕi še zavroċić. Še obeŕŕau, to iek ia daua xodu s povrotem! A on f popŕec i do lasu. Podobno, ze iek pŕŕerfiego cuoŕego zobacy, ze on še ŕlenknie i ućeka, iek iego pŕŕerv zobacy. Tag gadali, ia sama tam... starŕe luŕe gadali. To ia do fŕi, a uon do lasu poset. Moŕe: mas tera, tam tera geñsi xozo! Ale ne polećau do teŕ geñsi. A ia stoiauan pŕy... na bŕegu fŕi i vouauam: „Cygo, cygo, aaa geñsi, aaa aaa”. I te geñsi pomalutku še pŕysuaptali, a on ućek i polećau do lasa. I moŕili, to moŕo tak, bo on še... bo on... ty iego pŕŕerf, moŕi, zobacyuaŕ, a mñe tag gadali, tam ve fŕi luŕe. I on še ŕlonk.

– Gutoski pšyixau na b'el temu Uolijasoiu Uepcukoiu po šano, pomoc. No iiii... poixau iemu pomoc, no i... Ale to ius ne obežyč še i ne... i ne pomoc? Bo on še tam zažnou cy co. A on fšat, poixau i poixau, a iego zостајуu.

– Ze co zостајуu?

– Tutaj zостајуu. No i to v nocy, co on zroby? Końe i uon. Pšysuo dva ýlki. Teras i do końi... Ne ýem, on paluu cy ne paluu, ale xožby i paluu, to skont tego nabýeže, tego paleńa, tego uo? Nau orcyk ot tego... ot końi, želazny. I žilk ustau napšecífko něgo, i on tem orcykem v lot puk-puk, puk-puk, puk-puk. I žilk še na to pačšau.

– I co?

– I žilk še na to pačšau. Pačšali še te dva ýlki. Rano še rozžidniuo i pošli.

– Čau noc stali!

– Čau noc čšymali. Nau tes pšezýce! A ten: „No, pšyiaaaže!”.

– Ia... tfoj žadek... ledýe pańentam, to žiki latali tak. To nějednogo... U nas iednego roku to i tutaj latali, to iednego roku. To Suafća...

– Suafća i ia iesce xožuu, to v gaju...

– A Suafća to posua, iesce něduza byua, vysuali io po krovu. Ta uo, co v Uomže iest. I ni ma iei i ni ma s temy krovamy, i ni ma. Ia znof ně moge pšemyšlic, co tego žecaka ni ma, xyba krovu vyležli. Co še stauo? A lečaua, moýi, šfyńa carna i s prošakamy carnemy pšes uońki, a tam to byu... Tylko ia ně ýem, cy tera stoi ten suup, taka topola duuga duza zežńenta, cy ně?

– Te pńe stojo.

– I ona žecak zobacyua, ze to... ze to ta žika šfyńa. I ona vlazua na ten suup vys..., tam vysoko stoiua, as ta šfyńa polečaua. Ne ýem, cy ona do Osovego, cy ona tu do Zuopku lečaua i poźńei še pšerašiuu? Pšygnaua. I co će ně byuo tam? Moýi: žika šfyńa lečaua bez uońki. Nižaua, ze šfyńa, bo prošaki za no lećeli. Ona na ten suup žecag vlazua vysoko i...

Kedyš iesce... gže... gže ona mńe s to trombo o tu stoi, lada co beńže nagryvać. To pańentam, pšyixali xuo... Žimo to, žimo iezžili po šano, kedyš tam ně... ně vozili do domu, tylko stoći staýali na b'elax. To žimo vozili. Poixali po šano. Ale xuopy b'oro šano, a leći žik. To kazdy iek stoiu, to ius co byuo to byuo, to vbryknou na fore i na stok i vležli na stoći. A ieden taki muody, fetńak moýem, to s tego... pańentam ieg žiś, z Nadbor iekž Žiśńeýak, zuapau ýidua i do něgo. Lečau, ze go pšebuýie, a iego podobno ně pšebije, bo to iekiš tamoj, ýe ýico oblany, iekiš tfardo skore nau. A ýlk... ten, žik, moýi, ieg zuapau, iek uiou za iedno noge, rozder... I ius polečau! Tak. Zara od razu trup. Nailepýej še ně ozzyvać. A uon... Te uo xuopy, gže ktory tam buu, on na stog vlaz. A uon lečau do něgo, ze go zabije!...

A kedyš iesce kedyš, to ia tes pańentam, po vygnańu tamtem, to gadali f Syi... ftem tam... v Viiteńax byu Polkoski, i on byu myšlivem. Xožiu po zaiioncax. I lečau žik. I ten prosto do něgo. A on z dubeltofko buu, to prosto do něgo, do tego... A on ně ýe, co ma robýć, bryknou na něgo, na tego žika, tak iek na końa i tera, moýi, to do dubeltofko tak vžouem: iek on iei xce f te strone, to on go v morde, to iek f te strone, to on go v morde znof, i tak... I tak pšyixau do ýiteń i kšycau, i kšycau na tem žiku.

Īek x̄opy vylećeli, co xto ŋau, ŋ̄du, kosal, paŋy... Vylećeli ĩekoś tak, ze ĩego zab̄yli tego ŋika. To gadali, ze go... to duzy podobno buŋ, to gadali, ze go potem rosp̄raŋili i po kavauku v̄zeli i probovali, ĩeke to te ŋenso. To moŋili, zeŋ ĩeŋico byŋo suŋxać, ale tak to dobre. To ŋeras, paŋentam, gadali. I ftencas, paŋentam, gadali, ze, moŋi, tak v Viiteŋax ŋie stauo: do ŋiteŋ, moŋi, p̄ŋyĭexau Polkoski, tylko ŋe ŋem, cy on tu s xrostoskego lasu, cy skont ĩexau. Īa ŋe ŋem, s ktorej strony, tylko do f̄ŋi p̄ŋyĭexau na ŋem. Moŋi: f te strone, to ten go v morde, ĩek on f te, to uon go v morde. Boĭau ŋe, ze ve k̄ŋe go zvali i pozŋe.

O niebezpiecznych przygodach z koŋmi

Īeŋŋiuam na koŋax. Taka muoda pastorka byuam, to... Lubŋiuam ĩeŋŋić. Koŋe, byvaŋo, vyprovaŋić, to ŋe barzo, bo ĩex t̄ŋeba byŋo pentać pastuxom, ĩa ŋe xcauam duzo, ale p̄ŋyprovauŋić s pola, bo tam, ĩek koŋe ŋe ŋeli roboty, to na smug vypuscali i kolejko paŋli pozŋej, s cauej f̄ŋi. Bo to byŋa ŋaxovŋica, ŋe byŋo koloŋji. Tak. To ĩa potem, ĩeg ŋrebaŋi take byli, to ĩeŋeŋ, na take kobyue starse ŋe f̄ŋadu, co to te koŋe fsystke za ŋo ido. To ĩa polecauam porospentyvauam, porospentyvauam i na te... te naistarse kobyue rospentaŋam i na ŋei... do kaŋeŋa p̄ŋyprovauŋiuam i na ŋo f̄ŋaduam i io... pentem po boku i davaĭ naip̄x̄erf, a te fsystke koŋe za mno. Cabaŋyĭo i z radoŋco, ze tak ŋe x̄yzo ĩeŋe. I ĩek p̄ŋy... Īekem zrazu ĩe... ĩexauam, no i tak ŋypko ĩexauam s past̄ŋiska i p̄ŋez ŋeŋ i te koŋe... ta kobyua ĩek... akurat, ĩek nap̄ŋećif, bo ŋa ŋrotku f̄ŋi ŋeskalim... i akurat ĩek ona lecaua, ale zobacyua, ze to ĩei... ĩei ŋe... ĩei ŋedlisko, ĩei dom, ĩek staua! A ĩa fiut s teĭ kobyuy i... i p̄ŋes... p̄ŋes puoty na podvoŋe. Ale to... ale to, ŋiŋis, Matka Boska.... ŋe paŋentam ĩus, tera to moze i ŋi mam, ale p̄x̄erf to ŋauam tu duuĭi caz znak taki, renko f ŋtaxety. Ale tylko skore zderuam, taki kavau, i kref ŋe lecaua, i ŋe zuamaŋam teĭ renki. Īus potem tak ŋe ĩexauam, ve f̄ŋi ĩus pomauu ĩexauam. A uona nap̄ŋećif lecaua, i tak ustaŋa, a ĩa f̄ŋu vysoko.

O wołach

– Vouamy orać ŋe oraŋam, tylko bronovaŋam. I vouamy bronovaŋam, do zyta razovaŋam i ŋe tam... zboze, zyto, ĩek ŋe ŋauo, to ŋe na... bronovaŋo tako ŋelazno... Brona z ŋelaznemy zembamy. I ŋe vouamy... Vouy v ĩeŋm̄ie byli f takeŋ i... I t̄ŋeba byŋo na ŋey vouać: „Eć! Kse!” „Eć!”, ĩek na... xce na prave strone, to moŋi ŋe „Eć!”, a ĩek na leve, to „Kse!”. Tak ŋe ĩex... I bronovaŋam, vouamy i koŋamy. Rozmaiĭte roboty ŋe rob̄iuo p̄ŋez zyće.

O jeżu

Tylko *ne j'em*, co to *uoni* byli, te *moje žeći*, cy to *vnucki*, ale *xyba to žeći moje* byli. To *pšyńešli s pola ijeza*, taki *skrencony*, *ius ne pańentam*, ktore to byli, *fkuembusecek*. *Iego pšes smate*, to *tego... to do xauupy*, do *xauupy* go *fpušćili*. To *še rošcongnow*, to taki *byu duugi valne*. A tak to *fkuembusecek še skreńćuu taki*, a *koloncy!* *Pšytykali, šturali*, a on *biedak še boiau*. Go *pušćili*, bo *podobno mysy uapžy*, na *xauupe*, ale *potem ne pańentam*, co *še stauo*, cy on *uček s xauupy*. *Muši žyba uček, ne pańentam*. *Držy ofarte*.

O olszowych płotach

To *suabo pogževajo*, raz *dva še spalo*, *vieżby i topole*. I to *taķes nepogževne*, i to. A *nailepse to olsove*, *bžozove*. *Bžezina dobra do opaūu*, a do *budofki to sosnove*. *Demby, sosnove*. *Olsove tez dobre taķe na puoty*, *olsove to dobre na štaxety*.

A *pańentam, iek puoty tes pletli z olsyny*. *Pletli*. *Ia to taķe pańentam*, ze *taķe gže ogrodu pšy droze*, to tak *nabžyli koukof i pšyžežli olsyny*, *iek iuz gže olsyna želona*, z *lišćamy*, i tak... Tak *kouek iest*. *Podaj mńe renķe*, *obže moze*. I tak... *čšymaj renķe tak o*. Tak *pšepleće i tak*, i *požńej tak i tak*, i taki *plećony*, ma *kouek*, tak *iek kos tak pšetkno*. I to taki *byu ģensty*, tam *ńic ne pšelazuo pšež nego*. A na *iešeńi to iey zabýerali te puoty*, bo *ońi vysxli dobže i buu dobry opaū*. *Puoty popalili*, a na *řosne znov grožyli*. Tag *byuo*. *Ogrody ograzali*, od *drogi tak uo*. Bo tam *kto krovny gońi*, to *lada co vuaži na pole*, na *ogrot*. To tak *pšy droze grožyli plećonem*. *Kouki tez z olsyny*, tylko *grupse*. *Grupse na kouy*, a *drobńeisem pšepletali*, *taķem*, co *by še dauo vyġinać*. To tag *byuo*.

O pomidorach

– *Ne byuo pomydorof*. *Ia ius taki valny podrošlag byuam...* U nas, *nazyvalim u stryjoř*, bo to *žatka brat buu*, ve *fši ozeńony*, ale na *puu gospodarstfo vželi*. To *tera on na Pše... na Po... na Pšebudofce*, to *nazyvali na Podbuoću*. Co *Maryli žadek*, *ćoci Maryli žadek*, a to *žatka mojego brat*. I *ońi tam dže corki ozeńonex neli f Kańankax*. I *tamte skontšci f Kańankax zdobyli pomydorof*. I *ońi pšy... ne j'em*, *skont ońi tam iex pšyžežli*. I *ońi pšyžežli iey do... do tego... do domu*, dali *iem tex pomydorof*. *Ońi na niske pokuadli*, *postažyli na... na stou*. I to *xto pšyset*, *tex pomydorof tak ne řadomo: „Ale to uadne iebuusko*, *moři, iekē cerjeńutķe*. A *skont to? Cy moģe, moři”... Ŭomotoski, pańentam*, *gadali*. „*Cy moģe jedne vžońšć sprobovać?*” „*A moze, prošem, ney bježe*.” *Iek on vžou*, *ieg zembamy zaože*, *iek mu stšyknie v gembe*, to *skocuu*: „*Co to iest?*” *Ne smakovauo*. A *ia duugi cas ne... ne moguam iešć pomydorof*. *Ne. Ne moguam*. *Ne smakovali mńe*. *Mńe Konopcyna neboska*, *ius ne ta Ĵankova*, tylko *iesce ta Maryša*, *ucyua*. *Moři tak... Na iermarku bylim*. *Ona kupžyua*

buuk'e i ia buuk'e. No, šežem na fože, bo tam gžeš pošli xuopy. A my šežem, to bym zjedli, bo ius tam še obuaxilim. Ale... a ona pomydorof kupxiua i mne końećnie cestuie: „Ńey vežne tego pomydora i zje” – moži. – „Ja ne xce. Ja ne xce. Bo ia bede žygaž zaras.” Do gemby Ńeše: „A Ńex sprobuje, o. Raz buuki, raz pomydora”. No, tak sprobovuam, no ziađuam. Ale za pšysmak to ne Ńauam. Ne barzo. A poźnej stryiek Antoś, ieg v vojne buu, i te pomydory tu zaceli sažić, to ius tak moži: „Ńe, tak iex, to še ne naucy, tylko veš, moži, iex nakroi, ii s... pšepšem posyp, posol, na taležyk, tak iek to še robži. I cybulki, i iesce, moži, trosecke octu pryšnij. To še iex naucys. Dobre, moži, ze... Iek on mne tak poježau, ia tak usykovuam, ziađuam. Dobre! No i ot tej pory ijem. A tak, to sũuxać ne xcauam.

O truskawkach

Truskafki to zobacyuam na rynku, pšed vojno iesce. Može, fcešne take uadne požomki, tak mne zapaxneli. Tyle iex majo i to duze, take tam... Ja bym ziađua iex takex. No i vzeuam. Može, duzo to ne bede braua, bo mne... bo oni valne kostovali. To ia vzeuam čferc. U... Iek ia skustuie, iek to stšyknie, kfašne! Ńe, ne požomki. Skoda mne vyžučić, bo valne zapuaciũam. I pšysuam do tego... do žatka, do fory, i može... Do tfego žatka, moį mons. Može: „Patšaj, ia kupxiuam, cy to požomki cervone. Ja še vyijiem, a to take duze, to ia xoć še naiiem tex požomkof. A ne...”. A oćec: „Davaj, ia iey zjem”. I ziat. Truskafki.

Szczaw

Po ogrodax to poźnej zaceli šać, tylko po Ńezax ros. Ńeže byli tak na polu, bo byua šaxovnica. As potem, iek ius kolońia, to Ńeže povoryvali luže, to dopxero v ogrodax. Ale polny scaf to lepsy f smaku. Takı co na polu rošnie tam gže, na iekem... to on lepsy iek ogrodovy. On mne... Pšynaimnej mne tak. Ale kedyž do scaju to byuo Ńenso venzone. Vuozuu zeberkof, scaju ugotovau, dobže zabjeliu, šnetana byua... Dobže zabjeliu, to tam go, broń Boze, psouu Ńixt ne vylau, tylko na Ńisecke i potem pšylecau, to xleba vžou i ziat.